

гильяк кіпця III ст. н. е. (*Bernhard M. Lampki starożytnie. Warszawa, 1955, s. 184, № 331*), уламки амфор III—IV ст. н. е. тощо.

¹⁵ *Фурманська А. І. Археологічні пам'ятки Тіри...*, с. 84; *Зограф А. Н. Античные монеты.*—МИА, 1961, № 16, с. 115.

¹⁶ *Карышковский П. О. Находки позднеримских и византийских монет в Одесской области.*—МАСП, 1971, вип. 7, с. 85. До цього висновку, очевидно, схилялась й А. І. Фурманська. Див.: *Фурманська А. Н. Исследование Тиры.* с. 63

¹⁷ Аналогічні пази в кладках оборонних споруд відомі і в інших місцях, зокрема в Херсонесі (*Гриневич К. Э. Стены Херсонеса Таврического.*—Х сб. 1927, вып. 2, с. 18, рис. 10). У Херсонесі, проте, ці пази майже вдвічі ширші (0,2 м), ніж у Тірі.

¹⁸ *Крыжицкий С. Д. Стаи і завдання археологічних досліджень Тіри—Білгорода.* с. 51.

¹⁹ *Фурманская А. Н. Новые памятники скульптуры из Тиры.*—КСИА АН УССР, 1960, вып. 10, с. 78—83.

С. Д. КРЫЖИЦКИЙ,
И. Б. КЛЕЙМАН

Жилой дом и укрепления Тиры первых веков нашей эры

Резюме

Исследования последних лет в районе центрального раскопа позволили выявить ранее не известный культурный слой города послеготского времени. В статье описываются остатки жилого дома Тиры, существовавшего от конца III—начала IV вв. н. э. до второй половины IV в. н. э. Предлагается объемная реконструкция дома. Приводится также описание оборонительной стены и башни. Оборонительный комплекс возник не позднее второй половины II в. н. э. и функционировал до готского нашествия. В статье приводится относительная хронология культурных напластований II—IV вв. н. э. на данном участке.

Д. Н. КОЗАК
(Київ)

Могильник початку нашої ери у с. Звенигороді на Львівщині

У вивченні історичних процесів, що проходили в східноєвропейському лісостепу на рубежі нашої ери, важлива роль належить району верхів'їв Західного Бугу і Подністров'я. Розташований на перехресті доріг, вздовж великих річкових артерій, що з'єднували Північну Європу з Півднем, він з найдавніших часів був місцем стику різних культурних груп стародавнього населення, які просувалися сюди з півночі, заходу, сходу і півдня.

Особливо складна ситуація виникла тут в останні століття до нашої ери і в перші століття нашої ери, коли з північного заходу по Західному Бугу сюди проникають племена пшеворської культури, а з південного сходу й з районів Середнього Подніпров'я—зарубинецькі племена. Дещо пізніше тут з'являється і південне дакійське населення липицької культури.

Рубіж ери — це час, який, на думку більшості вчених, був періодом формування слов'янства, привертає особливу увагу дослідників, що вивчають етнокультурні процеси в зоні стику різних культур, шукаючи шляхи вирішення багатьох проблем слов'янської археології. В цьому світлі зрозуміла вага кожної пам'ятки, виявленої на Подністров'ї. Однією з них є могильник перших століть нашої ери в с. Звенигороді.

Могильник випадково виявлено у 1974 р. М. Г. Великачем під час земляних робіт на території садиби. Він розташований на східній околиці села і займає підняття південного схилу пагорба, верхня частина якого має назву Гоева Гора. Основна площа могильника зайнята господарськими й житловими будівлями, при спорудженні яких було знищено більшість поховань. Непорушеною залишилась невелика ділянка

розміром 30×12 м, де колись проходила дорога (тепер використовується під горід).

На площі 300 м² досліджено 24 поховання і яму, призначення якої не встановлено.

Досліджені на могильнику поховання розташовано в шарі чорнозему на глибині 0,3—0,7 м від сучасної поверхні, залежно від висоти схилу. Поховальні ями круглої або підквадратної форми, розмірами 1×1,2 м. Приблизно в центрі як стояли урни, часто перевернуті набік і майже всі роздавлені.

Поховання № 1 виявлено на глибині 0,7 м від сучасної поверхні у шарі заболоченого чорнозему. Залишки кремації містились в гончарній посудині світло-сірого кольору. Кальциновані кістки, які були в середині урни, очищені від слідів вогнища. Над кістками лежав розколотий на дві частини невеликий ліпний горщик. Одна його половина закривала отвір урни. Поховання супроводжувалося фрагментами ліпної посудини, прикрашеної на бочках наліпним валиком, розчленованим пальцями вдавленнями, а також кількома уламками гончарної кераміки, що лежали біля західної стінки урни. Кераміка повторно перепалена у вогні.

Поховання № 2 відкрито на глибині 0,8 м від сучасної поверхні у шарі заболоченого чорнозему. Кальциновані кістки, старанно очищені від залишків вогнища, лежали у вигляді невеликого скупчення розміром 0,2×0,15 м на дні поховальної ями, контури якої простежити не вдалося. На кістках виявлено глиняне прясло, сильно перепалене у вогні.

Поховання № 3 (глибина 0,8 м від сучасної поверхні) впущено у підквадратну в плані яму розміром 1×1,2 м і глибиною 0,2 м від рівня поверхні. Урна, що стояла посередині ями, являла собою гончарну посудину сірого кольору. Горщик доверху наповнено кальцинованими кістками, очищеними від залишків вогнища. За 0,2 м на північ від урни лежав залізний ніжик, а біля її східної стінки — залізна пряжка від пояса.

Поховання № 4 виявлено на глибині 0,4 м від сучасної поверхні. Поховальна яма овальної у плані форми розмірами 1×1,2 м і глибиною 0,3 м від рівня виявлення. Кальциновані кістки, очищені від залишків вогнища, складені у ліпну посудину, що стояла приблизно в центрі ями. Урна з усіх боків обкладена уламками ліпної кераміки, що належали трьом різним посудинам липицької культури. Серед них фрагмент гончарної кераміки. Деякі фрагменти мають сліди повторного перепалення у вогні.

Поховання № 5. Глибина 0,7 м від сучасної поверхні. Контури поховальної ями не простежено. Очищені кальциновані кістки лежали у гончарному горщику сірого кольору. Над кістками і по боках урни виявлено уламки ліпної і гончарної кераміки липицької культури із слідами повторного перебування у вогнищі. Біля південної стінки урни знайдено залізну пряжку від пояса.

Поховання № 6. Глибина 0,8 м від сучасної поверхні. Ліпна посудина світло-брунатного кольору заповнена кальцинованими кістками, очищеними від залишків вогнища. Над кістками лежали уламки кераміки від шести ліпних і двох гончарних посудин. Деякі фрагменти повторно перепалені.

Поховання № 7. На глибині 0,7 м від сучасної поверхні виявлено напівзотлілу урну, від якої зберігся бочок. Посудина ліпна, за складом тіста і формою близька до урни з поховання № 6. Серед очищених кальцинованих кісток знайдено по одному уламку ліпної і гончарної кераміки липицької культури.

Поховання № 8 виявлено на глибині 0,7 м від сучасної поверхні. Урна являла собою гончарний горщик світло-сірого кольору, в якому знаходилась незначна кількість кальцинованих кісток, очищених від слі-

дів вогнища. На дні посудини, під кістками, лежав залізний ніжик. Зверху урна була обкладена уламками повторно перепаленої ліпної кераміки липицької культури.

Поховання № 9. Глибина 0,7 м від сучасної поверхні. На дні урни, для якої використано невеликий гончарний горщик світло-сірого кольору, містилися кальциновані кістки з незначними залишками вуглинок. На кістках лежав уламок глиняного прясла із слідами повторного перепалення. Біля східної стінки урни знайдено фрагмент ліпної кераміки із спеціально ошершавленою поверхнею, повторно перепалений у вогні.

Поховання № 10. Глибина 0,8 м від сучасної поверхні. Від зотлілої урни збереглися дрібні фрагменти денця і бочків, за складом тіста аналогічні посудинам з поховань № 6, 7. На дні лежали кальциновані кістки, очищені від залишків вогнища. Поблизу урни — залізна пряжка, під урною — залізний ніжик і шило.

Поховання № 11. На глибині 0,8 м від сучасної поверхні лежали купкою очищені кальциновані кістки (розміри скупчення 0,35×0,25 м). Поруч з кістками виявлено два уламки ліпної кераміки і залізу пряжку.

Поховання № 12. На глибині 0,8 м від сучасної поверхні розкопано горщик, до країв заповнений кальцинованими кістками, очищеними від залишків вогнища. Зверху урна прикрита повторно перепаленою і перевернутою догори дном чашею з відламаною ніжкою. Над урною і навколо неї знайдено вісім фрагментів ліпної кераміки, що належали двом різним посудинам. Деякі з них повторно перепалені. Біля західної стінки горщика — залізний ніжик.

Поховання № 13. Глибина 0,3 м від сучасної поверхні. Здійснено у ліпній посудині, від якої збереглися уламки денця і нижня частина бочків. На дні лежала невелика кількість кальцинованих кісток, серед яких наявні окремі вуглинки, а зверху — уламки ліпного горщика, повторно перепаленого у вогні. Поблизу південної стінки урни знайдено кам'яне точило, біля західної — залізу пряжку.

Поховання № 14. На глибині 0,6 м від сучасної поверхні виявлено гончарний горщик темно-сірого кольору, наполовину заповнений кальцинованими кістками, очищеними від залишків вогнища.

Поховання № 15 (глибина 0,6 м від сучасної поверхні) здійснено у ліпній посудині, прикритій зверху кам'яною плиткою. Кальциновані кістки також очищені.

Поховання № 16 виявлено на глибині 0,7 м від сучасної поверхні. Очищені кальциновані кістки містились у гончарному горщику темно-жовтого кольору. На них лежала розламана на дві частини залізна фібула, серед кісток трапилась намистина. Фібула і намистина перепалені у вогні.

Поховання № 17. На глибині 0,5 м від сучасної поверхні лежали дрібні фрагменти денця від ліпної посудини, на яких залишилися спресовані кальциновані кістки. Їх скупчення мало форму нижньої частини горщика. На кістках, очищених від залишків вогнища, виявлено залізний ніжик і глиняне пряслице. Над похованням, у поховальній ямі, контури якої не простежені, знайдено кілька уламків ліпної кераміки.

Поховання № 18. На глибині 0,5 м від сучасної поверхні виявлено залишки зотлілої ліпної урни темно-жовтого кольору. Серед уламків кераміки лежали очищені кальциновані кістки, а на них — кілька уламків гончарної кераміки, повторно перепалених у вогні.

Поховання № 19. Від зотлілої ліпної урни, виявленої на глибині 0,5 м від сучасної поверхні, збереглися фрагменти денця, за тістом і кольором поверхні аналогічні посудині з попереднього поховання. На денці лежали очищені від залишків вогнища кальциновані кістки, а поблизу них — фрагмент товстостінної гончарної посудини із слідами повторного перепалення.

Поховання № 20 виявлено на глибині 0,5 м від сучасної поверхні. Під урну використано гончарну вазу, на дні якої лежала невелика кількість очищених кальцинованих кісток.

Поховання № 21 (глибина 0,5 м від сучасної поверхні) здійснено в гончарній посудині світло-сірого кольору. Кальциновані кістки, що до половини заповнювали урну, очищені від залишків вогнища. Над ними виявлено уламок ліпної кераміки.

Поховання № 22. Виявлена на глибині 0,4 м від сучасної поверхні ліпна посудина темно-брунатного кольору була роздавлена і частково зотліла. На дні урни лежали кальциновані кістки, очищені від залишків вогнища. Поруч з нею знайдено уламок залізного ножика.

Поховання № 23 виявлено на глибині 0,5 м від сучасної поверхні. За урну правила гончарна посудина сірого кольору, в якій лежали кальциновані кістки, очищені від залишків вогнища. Біля урни — переплавлений у вогні залізний предмет невизначеного призначення.

Поховання № 24. Глибина 0,7 м від сучасної поверхні. У ліпній посудині темно-брунатного кольору лежали очищені кальциновані кістки, а на них — кілька уламків повторно перепаленої ліпної кераміки. Довкола урни і над нею траплялися дрібні уламки кераміки і кальциновані кістки.

Поховання № 25 (випадково виявлене). Ліпна посудина темно-брунатного кольору містила очищені кальциновані кістки, на яких лежали перепалене у вогні залізне кільце невизначеного призначення, чотири уламки ліпної і три уламки гончарної кераміки.

На дослідженій площі могильника виявлено яму видовжено-овальної форми. Стінки і дно погано простежувалися у заболоченому чорноземі. Її розміри 4×1,7 м, глибина 1,2 м від сучасної поверхні. Заповнення ями — чорнозем із значними включеннями попелу та вуглинок. У заповненні виявлено невелику кількість ліпної кераміки. Призначення ями неясне. Можливо, вона використовувалася для кремації, хоча кальцинованих кісток в ній не знайдено.

Всі відкриті поховання трупоспальні. З них 23 урнові та два ямні. Останні являють собою компакту купку кальцинованих кісток, очищених від зони поховального вогнища. На кістках або поруч з ними розташовано нечисленний інвентар: в одному випадку глиняне прясло, в другому — залізний ножик.

Урнові поховання досить одноманітні. За урни правлять гончарні або ліпні посудини. Кальциновані кістки перед зсипанням в урну або поховальну яму старанно очищалися від залишків вогнища. Лише в похованнях № 9 і 13 серед кісток траплялись незначні вкраплення вуглинок. В семи похованнях посудини закривалися уламками ліпної і гончарної кераміки. Урну в похованні № 12 накрито ліпною чашею з відбитою піжкою, а в похованні № 15 — кам'яною плиткою. Але більшість урн не закривалася.

Інвентар у десяти похованнях розміщався в урнах: в шести випадках поблизу них, а в трьох — поруч з урною та в середині неї. Лише в похованні № 10 інвентар містився біля урни і під нею.

Важливою рисою поховального обряду на могильнику є наявність повторно перепалених дрібних уламків ліпної і гончарної кераміки. Такий обряд зафіксований в 20 похованнях. Тільки в окремих випадках на черепках не простежено повторної дії вогню.

Набір супровідного інвентаря дуже обмежений і бідний. Крім кераміки у поховальну яму найчастіше клали ножі (в шести похованнях), пряжки (у п'яти), прясла (в двох). В семи похованнях, крім уламків посудин, знайдено по одному предмету, в чотирьох — по два і тільки в похованні № 10 — три. Дев'ять поховань супроводжувалося лише фрагментами кераміки. В чотирьох — самі урни.

Поховальний інвентар, за винятком кераміки, здебільшого не має

слідів повторного перебування у вогні. Сильно перепаленими були фібули та намистина з поховання № 16 і прясла з інших поховань.

Керамічний матеріал на могильнику представлено гончарними і ліпними посудинами.

Гончарний посуд виготовлено з добре очищеної глини сірого кольору, рідше брунатного. За формою — це горщики й вази. Горщики біконічні, з розхиленими вінцями і добре виділеною шийкою. Плічка уступом переходять в заокруглений, звужений донизу тулуб. Дно завжди виділене, на підставці, інколи досить високої (рис. 1, 1, 4, 8; 2, 5; 3, 1, 4).

Один з горщиків має злегка прогнуту верхню частину (рис. 2, 6). Подібні посудини добре відомі на могильниках липицької культури в Подністров'ї¹.

Цікавою формою посуду є вази. Вони широкогорлі, низькі, з потовщеними гранчастими вінцями і високими, увігнутими плічками, що гострим заломом або уступом переходять в заокруглений, звужений донизу тулуб. Дно виділене, на профільованій кільцевій підставці (рис. 2, 8; 3, 13).

Вази малопоширені у липицькій культурі. На Подністров'ї їх знайдено лише на Верхньолипицькому могильнику і на відміну від описаних вони мають кулястий тулуб². Аналогії їм є в дакійських керамічних комплексах на території Румунії, де вони так само малопоширені³. Близькі до описуваних ваз посудини з кельтських могильників на території Південно-Західної Словаччини⁴. У кельтів, зокрема, запозичено аналогічний спосіб формування вінця й плічок⁵.

Цікава ваза з поховання № 20 (рис. 4, 1). Це широкогорла посудина з короткими, широкими вінцями, сильно

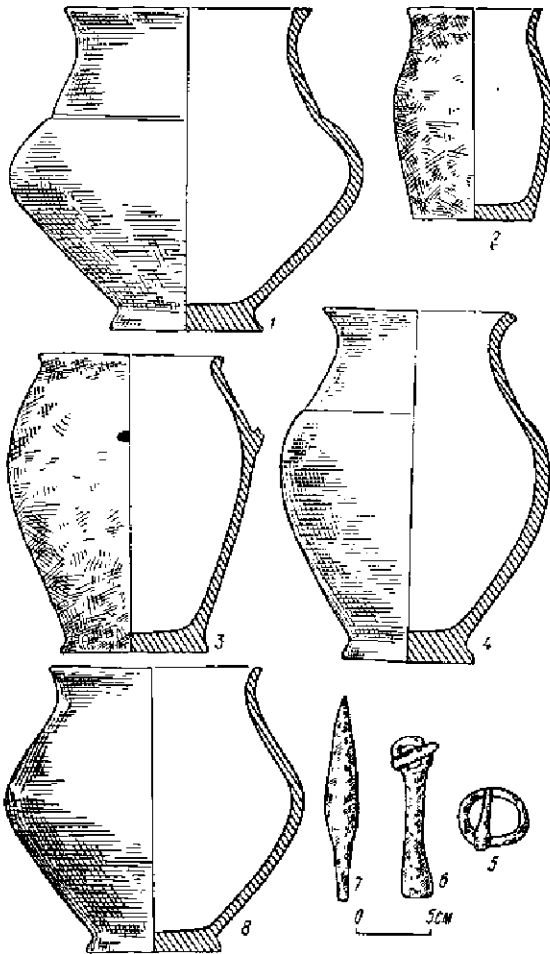

Рис. 1. Могильник поблизу с. Звенигород:
1—2 — поховання № 1; 3 — поховання № 4; 4, 5 — поховання № 5; 6—8 — поховання № 3.

но опуклими у верхній частині плічками й вузьким денцем на кільцевій підставці. Серед керамічних комплексів Подністров'я такі вироби невідомі. Відсутні аналогії і серед дакійської кераміки з інших територій. Посуд подібної форми, але ліпний був досить поширений в пізньолатенський час у пшеворській культурі.

Досить численну групу кераміки могильника становить ліпний посуд. Він використовувався як урни у 12 з 23 поховань (52%). Це дещо більше процентного співвідношення ліпної і гончарної кераміки на інших липицьких могильниках Подністров'я. На Гринівському могильнику ліпний посуд становив 30,3%, на Верхньолипицькому — 45,9%. Якщо вра-

хувати співвідношення не лише урн, а всієї виявленої на могильнику кераміки, то процент ліпних виробів буде значно вищий.

За складом тіста ліпна кераміка поділяється на дві групи. Нечисленні посудини першої групи мають в тісті значні домішки шамоту, поверхня шорстка, інколи горбкувата. Випал добрий, черепок твердий, жовтувато-сірого кольору. Лише в двох похованнях він використовувався як урни. В обох випадках були наявні лише фрагменти денечь і бочків. Здебільшого уламки цього посуду супроводжували поховання або

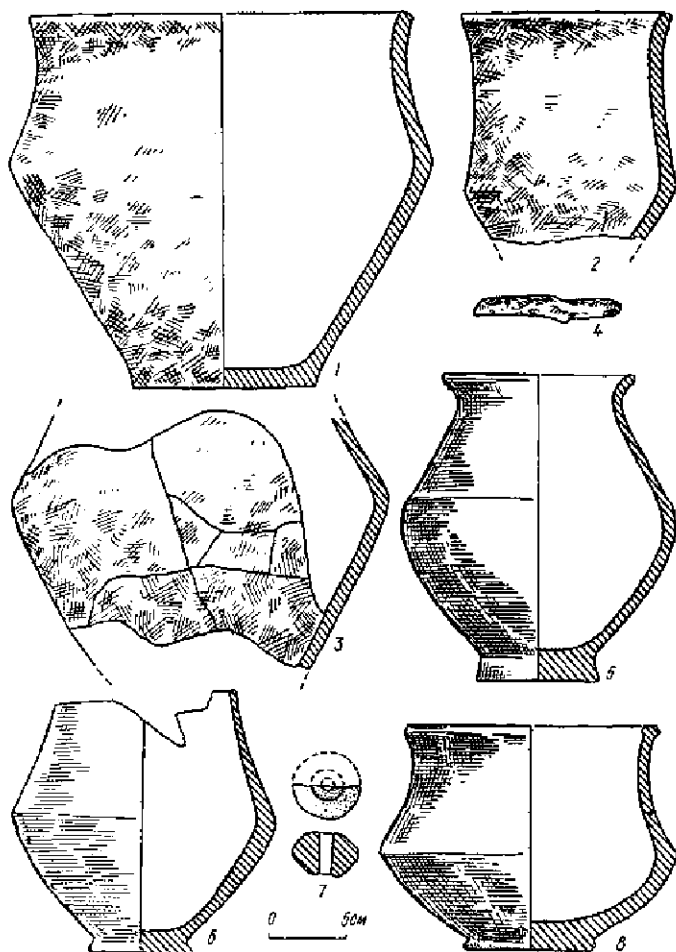

Рис. 2. Могильник поблизу с. Звенигород:

1, 2 — поховання № 6; 3 — поховання № 7; 4, 5 — поховання № 8; 6, 7 — поховання № 9; 8 — поховання № 14.

прикривали урни. Кілька горщиків збереглося. Один з них, невеликий за розміром, має тюльпаноподібну форму, дещо розхилені вінця і довгі, злегка увігнуті плічка, які переходять у звужений донизу тулуб (рис. 2, 2). Аналогії йому відомі на більшості досліджених пам'яток липицької культури⁷. Другий горщик, теж невеликий, з виразно сформованими розхиленими вінцями, плавним переходом плічок до бочків і відносно широким, невиділеним у профілі денцем (рис. 1, 2). Такі самі горщики відомі на поселеннях липицької культури⁸.

До липицької кераміки належить і верхня частина чаші на високій ніжці (рис. 3, 2). Чаші є однією з характерних форм керамічних комплексів цієї культури⁹. Від інших ліпних посудин на могильнику чаша

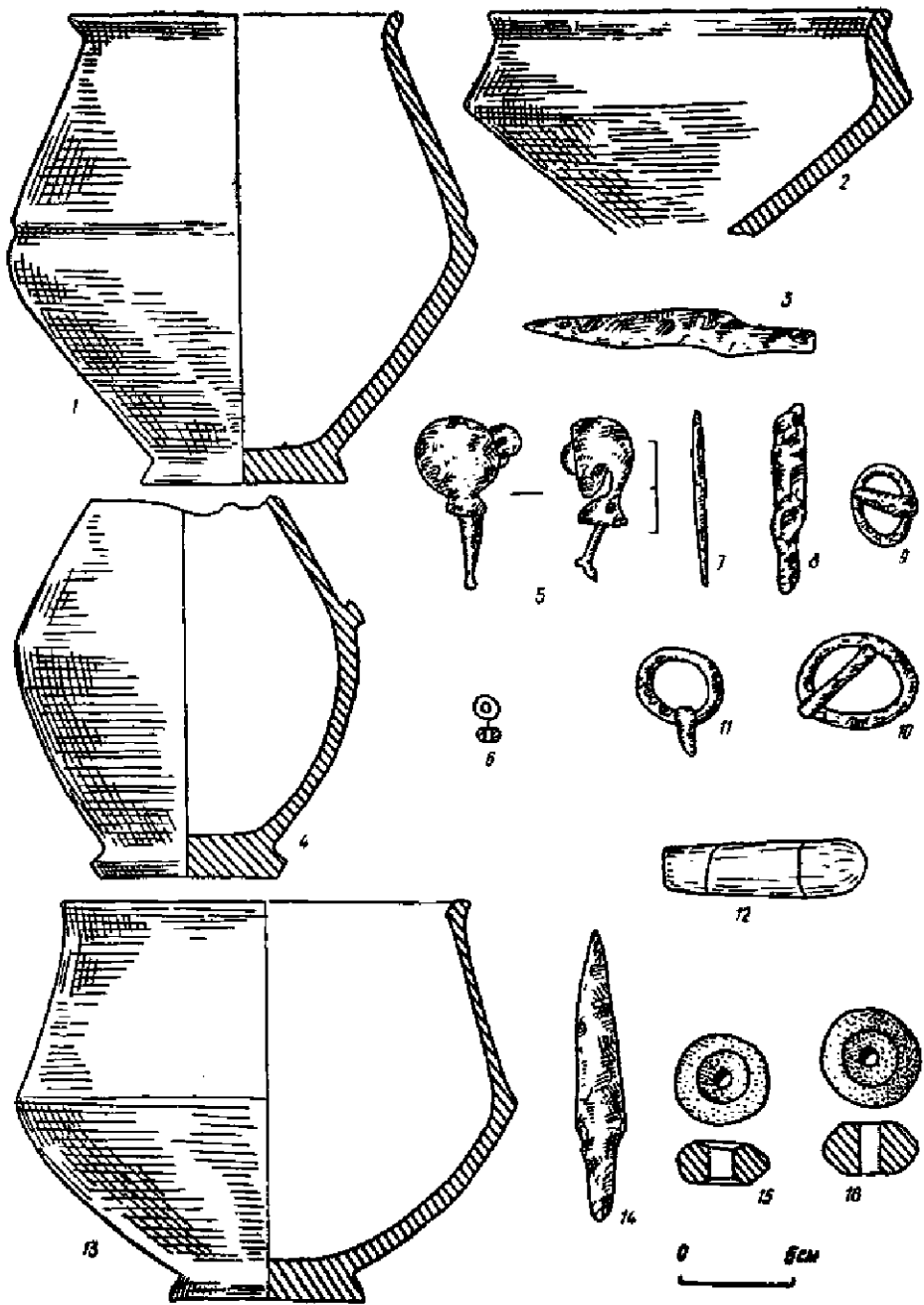

Рис. 3. Могильник поблизу с. Звенигород:

1—3 — поховання № 12; 4—6 — поховання № 16; 7—9 — поховання № 10; 10 — поховання № 11; 11, 12 — поховання № 13; 13 — поховання № 21; 14, 15 — поховання № 17; 16 — культурний шар.

різняється значною кількістю домішок піску в тісті і згладженою поверхнею.

Більшість ліпної кераміки, виявленої на могильнику, має інший характер. В тісті — незначні домішки шамоту, жорстви. Поверхня злегка спечена, згладжена. Черепок м'який, темно-жовтого кольору. Такий посуд використовувався лише під урни і виявлено в дев'яти похованнях. Тісто слабо замішане, випал слабкий. Через низьку якість виготовлення кілька урн майже повністю зотліли в землі.

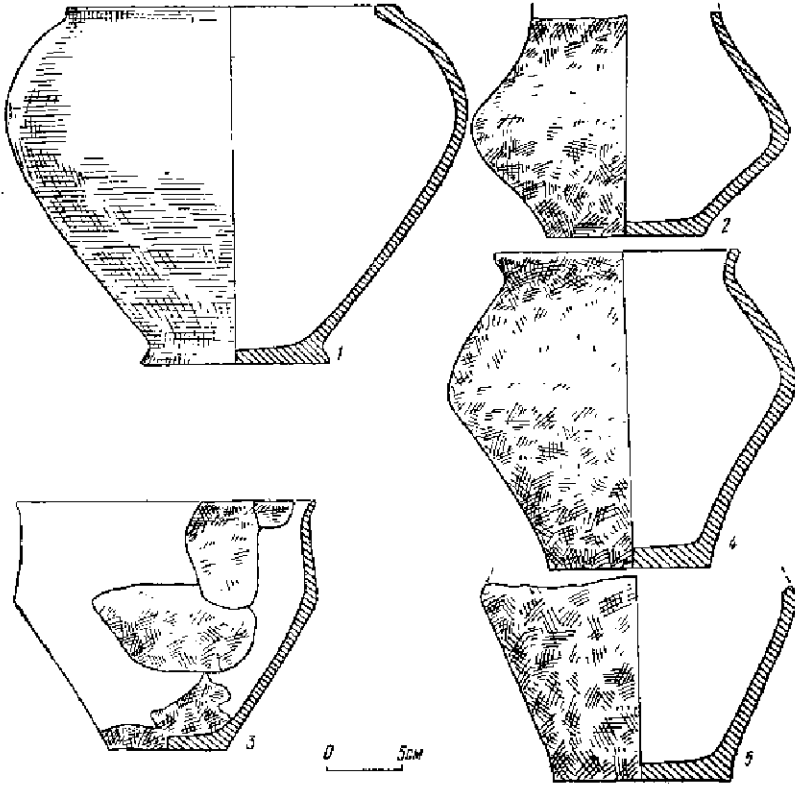

Рис. 4. Могильник поблизу с. Звенигород:

1 — поховання № 20; 2 — поховання № 15; 3 — поховання № 22; 4 — поховання № 25;
5 — поховання № 24.

Ліпна група посуду представлена різними за формою горщиками. Найпоширенішими є широкогорлі посудини з слабо відігнутими вінцями, лукоподібно вигнутими плічками і злегка опуклими бочками, іноді з ребристим заломом (рис. 2, 1, 3, 4, 3, 5). Дно плоске, невиділене в профілі. Такі горщики невідомі в керамічних комплексах липицької культури. Аналогії їм є серед пшеворських пам'яток¹⁰. Ряд подібних горщиків виявлено на поселенні пшеворської культури у с. Підберізіці Львівської області.

До іншого типу належить горщик з поховання № 15. Він грушоподібної форми, має довгі, розширені донизу плічка і роздутий у нижній частині тулуб, що спирається на вузьке денце. Вінця не збереглися (рис. 4, 2). Посуд цієї форми широковідомий на могильниках пшеворської культури пізньолатенського часу. Найближчою аналогією йому є посудина з могильника пшеворської культури у Гриневі¹¹.

Кераміка з випадково відкритого поховання має інший характер. Вінця виразно сформовані, розхилені, плічка заокруглені. Ситуаційно звужений тулуб переходить у рівне, потовщене денце (рис. 4, 4).

Такого типу посудина є на могильнику пшеворської культури у Карчевці (Мазовія)¹².

Цікава урна з поховання № 4 (рис. 1, 3). Вона має низенькі, злегка розхилені вінця, які чітким переломом переходять у заокруглені бочки. Денце рівне, виділене в профілі. На найбільшій опуклості посудини розміщено невеликий відросток. Від попередніх посудин вона різниться складом тіста, близьким до липицької кераміки. До липицьких елементів належить і прикрашування горщика шипом. Проте за формою він не має аналогій серед липицької кераміки. Такі вироби відомі у пшеворській культурі. Найближчою до описаного горщика є урна з поховання в Капустянях¹³. Кілька фрагментів таких посудин виявлено й на поселенні пшеворської культури в Підберізцях.

Серед знахідок є залізни пряжки, уламки ножів, наконечник стріли, пряслиця та інший дрібний інвентар (рис. 1, 5—7; 2, 4, 7; 3, 6—12, 14, 16). Заслугує на увагу фібула, виявлена в похованні № 16 (рис. 3, 5). Вона належить до типу гостропрофільованих, трубкоподібних фібул, ареал яких виходить за межі розглянутих нами культур. У системі О. О. Альмгрена точні відповідники їй відсутні. Систематизація таких фібул проведена Т. Ліаною. За її схемою, звенигородська знахідка належить до найранішої відміни I трубкоподібних фібул і датується другою половиною I ст. н. е.¹⁴ Саме цим часом й слід датувати могильник в цілому. Такому датуванню не суперечать й інші матеріали, зокрема округлі й напівокруглі поясні пряжки, а також форми кераміки, що мають аналогії в ранніх керамічних комплексах обох культур.

Отже, аналіз речового матеріалу могильника, зокрема кераміки, дає змогу виділити на ньому як липицькі, так і пшеворські поховання. Перші здійснені в гончарних посудинах, і лише у двох випадках за урни правили ліпні горщики. До пшеворських відносяться дев'ять поховань, в яких використовувались як урни ліпні посудини, що різнилися від липицької кераміки складом тіста і формою. Винятком є урна з поховання № 4, яка за складом тіста і орнаментом близька до липицької кераміки, але форма її, очевидно, запозичена у населення пшеворської культури.

Виділення окремих пшеворських і липицьких поховань на підставі обряду є значно складнішим. Поховальний ритуал, простежений в липицьких пам'ятках, нічим не відрізняється від обряду поховань, здійснених у пшеворських посудинах. Як для перших, так і для других є характерним трупоспалення в урні. У всіх похованнях кістки старанно очищалися від залишків вогнища. В ряді випадків окремі посудини-урни закривалися плиткою (пшеворське поховання № 15), іншою посудиною (липицьке поховання № 12), уламком ліпного або гончарного посуду. Останнє простежено в чотирьох липицьких і двох пшеворських похованнях. Більшість липицьких (8 з 13) і пшеворських (6 з 9) урн не мали прикриття. Супровідний інвентар і в перших, і в других похованнях містився здебільшого в урні і поблизу неї. Винятком є пшеворське поховання № 10, де інвентар знайдено біля урни і під нею. Найявністю у складі інвентаря дрібних уламків повторно перепаленої ліпної і гончарної кераміки є типово пшеворською рисою поховального обряду й невластивою липицькій культурі¹⁵. Проте на могильнику в трьох похованнях з урнами пшеворської культури такої кераміки не було. В липицьких же похованнях вона відсутня лише в одному випадку, а в пшеворських — представлена ліпними і гончарними уламками посуду липицької культури.

За бідністю інвентаря дещо виділяються пшеворські поховання, з яких походять лише 4 з 17 виявлених на могильнику знахідок, причому три були у похованні № 10 і одна в похованні № 22. Але саме в них відсутня супровідна кераміка. Найбіднішим є поховання № 15, в якому, крім урни, не трапилося ніяких знахідок.

Щодо двох ямних поховань, то їх культурну належність через відсутність супровідного матеріалу визначити важко. Ямні поховання у липицькій культурі досить рідкі¹⁶. Поширення цього обряду у пшеворській культурі на території на схід від Вісли, де такі поховання переважають¹⁷, дає підстави припустити, що у липицькій культурі вони виникли під пшеворським впливом.

Таким чином, поховальний обряд у липицького і пшеворського населення, якому належав Звенигородський могильник, був, по суті, єдиним.

Подібна картина простежується і на могильнику, розташованому на Гоевій Горі, за 200 м на північний схід від садиби М. Великача. Він досліджувався І. К. Свешниковим і В. П. Савичем у 50-х роках. Як і на Звенигородському могильнику, критерієм для виділення поховань тієї чи іншої культури тут були, насамперед, урни і супровідний матеріал. Виходячи з цього до пшеворської культури можна віднести лише три поховання (№ 8, 2а, 11), що здійснені в характерних для цієї культури ліпних посудинах¹⁸. В одному з них (поховання № 8) виявлено зброю. За іншими рисами обряду вони не відрізняються від решти поховань, досліджених на Гоевій Горі.

Проте, судячи з матеріалів поховань № 15 та 16, ці критерії не цілком задовільні. За урну в похованні № 15 правив гончарний горщик, прикритий чашею на високій ніжці. У горщику містився супровідний матеріал, до складу якого входили залізний ніжик, два уламки бронзової гостропрофільованої фібули, фрагменти окуття пояса і дві залізні пряжки. Сама урна стояла на вбитих у материк зігнутому мечі й наконечнику списа, повернутому вістрям донизу¹⁹. Як бачимо, елементом липицької культури тут є урна, а за обрядом та характером інвентаря — це типowo пшеворське поховання. Виникає питання, до якої культури його віднести? Окремі дослідники вважають його за липицьке із запозиченням пшеворських звичаїв²⁰. Зауважується також, що багатство інвентаря вказує на належність поховання представнику знаті, яка швидше переймає чужі звичаї²¹. Проте з таким самим успіхом його можна вважати й пшеворським, тим більше, що гончарний посуд був в ужитку пшеворського населення, про що свідчать матеріали поселень. Сказане стосується і поховання № 16, в якому разом із гончарним глечиком-урною виявлено ритуально зігнутий наконечник списа²².

З неможливістю виділення на Гоевій Горі окремих липицьких і пшеворських поховань зустрівся дослідник липицької культури В. М. Цигилік. В результаті детального аналізу 20-и виявлених тут поховань до липицької культури ним віднесено лише чотири. Інші зараховуються до пшеворської культури²³. На наш погляд, як вже зазначалося, до пшеворських з впевненістю можна віднести лише три поховання.

Дискусії з приводу культурної належності цього могильника, як і могильника у садибі Великача, не можуть дати, очевидно, певних результатів. Найвірнішою, як нам здається, є думка про синкретичний характер цих пам'яток. Деякі поховання ще мають більш-менш чітке культурне визначення, що особливо помітно в характері поховальних урн, але більшість з них вже втратила такі ознаки. І якщо на ранішому могильнику, на садибі Великача, пшеворські поховання ще характеризуються за типами урн (9 з 25), то на пізнішому (Гоева Гора) це зробити вже важче (3 з 20).

Основою поховального обряду на обох могильниках були традиції липицького населення: переважання урнових поховань, очищення кальцинованих кісток від залишків вогнища, закриття урни. Пшеворськими—супроводження поховань повторно перепаленими уламками кераміки, вкладання зброї до могили воїнів. Впливами пшеворської культури слід пояснювати і наявність ямних поховань на описуваних могильниках. Найконсервативнішим елементом в обряді двох груп насе-

лення був, очевидно, вибір урни, хоч цей звичай поступово втрачається, насамперед, пшеворським населенням.

Співіснування носіїв липицької і пшеворської культур в районі Звенигорода підтверджується і результатами розвідувальних робіт на двох виявлених нами поселеннях. Вони розташовані в уроч. Загорода, на краю болотистої долини за 500—700 м на південь від могильників. Як показали шурфи, одне з них, західніше, має дещо виразніший липицький характер, друге, розташоване за 10—20 м на схід, — більше пшеворських рис. На обох поселеннях виявлено гончарну кераміку, липицький і пшеворський ліпний посуд. Вони різняться між собою лише процентним співвідношенням кераміки. Якщо в західній частині урочища переважає липицька ліпна і гончарна, то на східній — пшеворська ліпна кераміка. Найвні також окремі уламки кераміки зарубинецького типу.

На жаль, розвідувальні роботи не дають можливості в деталях висвітлити надзвичайно цікаву картину співіснування двох різноетнічних груп населення. Проте самий факт не викликає сумніву. Слід підкреслити, що топографія поселень не типова для липицьких пам'яток. Вони влаштувалися на підвищених місцях, південних схилах²⁴, але для пшеворського населення дана місцевість була звичайною, традиційною.

Характер відносин двох груп населення у Звенигороді не може бути прикладом співвідношення цих двох культур Подністров'я в цілому. Очевидно, така картина була характерною лише в зоні їх безпосереднього стику. На більш глибоких територіях ці зв'язки зводилися до культурних впливів, прояви і ступінь яких добре простежуються при чіткій відмінності основних рис матеріальної культури обох груп населення, зокрема топографії поселень, характеру житлобудівництва, керамічних комплексів. Повне висвітлення цих питань виходить за межі нашої публікації.

Слід лише зазначити, що результатами тісних зв'язків між двома групами населення Подністров'я були певні асимілятивні процеси, що тривали в мирних умовах протягом другої половини I—II ст. н. е. Але це не призвело до повного поєднання липицького і пшеворського населення, різноетнічного в своїй основі.

Новий вплив пшеворських племен на Подністров'я в кінці II — на початку III ст. н. е. та їх просування на південь призвели до втягнення липицького населення з території, зайнятої ним півтора століття тому. Певна його частина, яка залишилась на місці, влилася, очевидно, разом з пшеворськими і зарубинецькими племенами в нову черняхівську культурну спільність, ставши її вагомим компонентом у цьому районі.

¹ Smiszko M. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. Lwów, 1932, tab. VI, 1—4, 6—11; Свешников И. К. Могильники липицької культури во Львовской области (Раскопки у сс. Звенигород и Болотное). — КСИИМК, вып. 68, 1957, рис. 22, 1, 19.

² Smiszko M. Ibid., tab. VI, 14—15.

³ Vulpe R. Les fouilles de Poiana. — Dacia. III—IV. Bucarest, 1927—1929, s. 303—308.

⁴ Benadić B., Višek E., Ambros C. Keltike pohrebiska na Juhozapadnom Slovensku. Bratislava, 1957, tab. I, 13; II, 15; VIII, 12; XI, 11.

⁵ Jan F. Keltové ve střední Evropě. Praha, Československa Akademie Ved., 1956, s. 193, rys. 60, 1, 48.

⁶ Цигулик В. М. Населення Верхнього Подніпров'я в перших століттях нашої ери (племена липицької культури). К., 1975, с. 76.

⁷ Там же, рис. 20, 5—8; 21, 12.

⁸ Там же, рис. 22, 6.

⁹ Smiszko M. Ibid., tab. VII, 5, 7—13.

¹⁰ Kiełlińska A., Dąbrowska T. Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich we wsi Spicymierz pow. Turek. — Materiały Starożytność, 1963, t. 9, tab. VIII, 15; X, 6; XVII, 22; Dąbrowski K. Osadnictwo z okresów późnolateńskiego i rzymskiego na stanowisku I w Piwonicach pow. Kalisz. — Materiały Starożytność, 1958, t. 4, tabl. IV, 20; XVIII, 22; XXII, 17.

¹¹ Smiszko M. Ibid., tab. I, 1.

¹² *Dąbrowska T.* Cmentarzysko kultury przemorskiej w Karczewcu pow. Węgrów.—*Materiały Starożytne i Wczesnosredniowieczne*, t. 2, 1973, tab. IV, 10.

¹³ *Śmiszko M.* Ibid., tab. I, 7.

¹⁴ *Liana T.* Chronologia względna Kultury przemorskiej we wczesnym okresie rzymskim.—*Wiadomości Archeologiczne*, 1970, t. 35, z. 4, s. 443.

¹⁵ *Dąbrowska T.* Wschodnia granica kultury przeworskiej w późnym okresie lateńskim i wczesnym okresie rzymskim.—*Materiały Starożytne i Wczesnosredniowieczne*, 1973, t. 2, s. 203, zest. 12.

¹⁶ *Цигилик В. М.* Вказ. праця, с. 77.

¹⁷ *Dąbrowska T.* Wschodnia granica..., s. 172.

¹⁸ *Свешников И. К.* Вказ. праця, с. 64—65, рис. 21, 10—13, 21.

¹⁹ Там же.

²⁰ *Цигилик В. М.* Вказ. праця, с. 72.

²¹ Там же.

²² *Свешников И. К.* Вказ. праця, рис. 23, 17, 18.

²³ *Цигилик В. М.* Вказ. праця, с. 71—72.

²⁴ Там же, с. 62—63.

Д. И. КОЗАК

Могильник начала нашей эры в с. Звенигороде на Львовщине

Резюме

В статье освещаются материалы исследования нового могильника начала нашей эры в с. Звенигороде Львовской области. Здесь открыто 25 погребений, представляющих собой трупосожжения (23 урновых, 2 ямных). Кальцинированные кости очищены от остатков погребального кострища. Некоторые урны накрывались сверху сосудами или обломками керамики, каменной плиткой. Важным элементом погребального обряда было наличие обломков вторично пережженной лепной и гончарной керамики.

Анализ керамического материала позволил выделить на могильнике липицкие (14) и пшеворские (9) погребения. Однако в обряде захоронений, обнаруженных в липицких и пшеворских сосудах, отличий не наблюдается. Погребальный ритуал на могильнике был единым. Это приводит к выводу о синкретическом характере исследованного памятника, сочетающего липицкие и пшеворские элементы погребального обряда. Подобное явление характерно и для могильника, расположенного в местности Голева Гора и исследованного И. К. Свешниковым и В. П. Савичем в 50-х годах.

Факт сосуществования липицкого и пшеворского населения в районе Звенигорода подтверждается и результатами разведочных работ на открытых автором поселениях этих культур, расположенных рядом, в местности, характерной для топографии пшеворских поселений.